

VERBUL PRONOMINAL: STRUCTURĂ ȘI CLASIFICARE

Adela NOVAC,

conferențiar universitar, doctor în filologie

(Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Republica Moldova)

Rezumat

Verbele pronominale sunt verbe însoțite de pronume reflexiv „se” sau de cel personal „mă”, „te”, „ne”, „vă” la cazul Acuzativ.

Ele sunt structuri bimembre: morfemul „se” combinându-se cu o bază derivativă. Verbele pronominale sunt o clasă eterogenă, cu un comportament diferit. Ele se clasifică în: verbe absolute („a se duce”, „a se mira”); verbe relative („a deștepta”/”a se deștepta”; a „îngălbeni”/”a se îngălbeni”) și verbe libere („a se cunoaște”, „a se convinge”).

Cuvinte-cheie: verbe pronominale, verbe absolute, verbe relative, verbe libere.

Pe parcursul ultimelor decenii, problema verbelor pronominale sau așa-numitelor verbe reflexive a fost și rămâne obiect al discuțiilor dintre lingviști. În literatura românească de specialitate, tratarea verbelor pronominale diferă de la autor la autor.

Astfel, Gramatica Academiei consideră că verbele pronominale sunt verbe „întotdeauna însoțite de pronume reflexiv în acuzativ sau în dativ”, precizând, totodată, că puține dintre aceste verbe au „conținut specific, distinct de al diatezelor activă și pasivă”¹. Similar sunt definite verbele pronominale și în „Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia”: diateza reflexivă se construiește cu ajutorul pronumelor reflexive la cazul dativ și acuzativ². Acest punct de vedere, cu mici deosebiri, este exprimat în majoritatea studiilor de gramatică, manualelor, articolelor³.

I. Jordan, referindu-se la pronumele reflexive, cu ajutorul cărora se constituie diateza reflexivă, menționează că „verbele cu pronume în dativ nu sunt adevărate reflexive, din punct de vedere al conținutului (*îmi, îți*, etc.), nu arată asupra cui se îndreaptă acțiunea efectuată de verb, ci arată interesarea personală a subiectului la săvârșirea ei”⁴.

În același timp, autorul susține că elementul aton *se* îndeplinește funcția de complement direct, drept dovadă fiind invocat faptul că el poate fi dublat în structura tuturor verbelor pronominale prin forma tonă a pronumelui reflexiv (*pe sine*): *a se îmbrăca* „a îmbrăca pe sine însuși”; *a se spăla* „a spăla pe sine însuși” etc.⁵.

Această interpretare a verbelor pronominale necesită unele precizări, deoarece *se*, alipindu-se verbului, ca morfem derivativ, îl detranzitivează, concentrând acțiunea în zona subiectului și creându-i astfel autonomie intransitivă, fapt ce nu permite crearea, pe baza lui, a logoformelor diateziale, ci numai a unor unități lexicale diferite: *a uita* „a pierde din memorie”/ *a se uita* „a privi”, *a destrăma* „a desface”/ *a se destrăma* „a se zdrențui”, *a lăsa* „a abandona”/ *a se lăsa* „a cădea” etc. Se poate lesne observa că „pronumele reflexiv în acuzativ, reprezentând aceeași persoană

gramaticală cu subiectul, nu indică un raport gramatical reflexiv și nu putem vorbi de diateza reflexivă, ci de verbe pronominale”⁶. Această idee e relevantă și de alți lingviști. Astfel, E. Teodorescu constată că „opoziția dintre *a se uita* și *a uita*, *a se pleca* și *a pleca* nu este o opoziție dintre sensuri gramaticale exprimate de unul și același cuvânt, ci o opoziție între cuvinte”⁷ și că, în cazul acestor construcții pronominale, „avem a face cu o clasă de verbe al căror semn distinctiv fiind un pronume le-am putea numi pronominale”⁸.

Cu referire la problema în discuție, vom menționa că verbele pronominale sunt structuri lexicale bimembre, alcătuite din morfemul *se* și baza derivativă (ex.: *a se duce*, *a se grăbi*, *a se consola* etc.).

În limba română, pronumele *se* participă la constituirea formelor pronominale: pasivul pronominal și impersonalul pronominal, și la formarea verbelor pronominale.

Cercetătorii au încercat să găsească o denumire adecvată acestui afix, ce ar reflecta, într-o oarecare măsură, dublul lui statut, dar, din păcate, n-a fost găsită o soluție general acceptată.

Astfel, S. Stati consideră că pronumele reflexiv *se*, pentru limba română, este un determinant obligatoriu, susținând, totodată, că „determinant obligatoriu poate fi și pronumele în funcție de complement direct sau indirect, obligatoriu reluat sau anticipat”⁹. În viziunea lui Gh. Cincilei, *se* este un prefix analitic. „Funcția prefixului analitic *se*, menționează cercetătorul, este exprimată mai evident atunci, când derivatul intră în relație cu un nepronominale: *a se adresa/a adresa*”¹⁰. Ținând cont că el alternează în paradigma derivatului pronominal cu alte forme de pronume atone (*mă*, *te*, *ne*, *vă*), putem admite, cu unele rezerve, că *se* este un morfem prefixal. În legătură cu problema în discuție, am putea invoca observațiile prof. E. Coșeriu privind funcția de modificador a unor prefixe care generează noi forme gramaticale, cărora le corespund noi sensuri gramaticale, și nu lexicale (citată după)¹¹. Același comportament îl are și morfemul *se* în calitate de „prefix”.

Astfel, *se* apare cu rol de „prefix” modificador în structura formelor pronominale ale pasivului (de tipul: *casa se construiește*) și ale impersonalului (de tipul: *se petrece la nunți*).

În aceeași ordine de idei, D. Irimia susține că „în sintagma verbelor pronominale, pronumele reflexiv este un „modificador” al sensului lexical sau al planului semantic general în legătură cu dezvoltarea unei componente afective”¹².

În calitate de „modificador” lexical, formantul *se*, atașându-se verbului, formează cu acesta un tot unic, modificându-i sensul. Cercetătoarea M. Rădulescu-Mendea menționează că „forma activă funcționează ca o formă paralelă (nu conține o informație semantică diferită de cea a reflexivului): *a jura/a se jura*, *a gândi/a se gândi*, *a ruga/a se ruga*”¹³. Sunt însă mai multe situații

când se contribuie la formarea de noi lexeme: (*a duce/a se duce*, *a întoarce/a se întoarce*, *a uita/a se uita*, *a obliga/a se obliga*, *a găsi/a se găsi*), ele fiind prezentate în unele dicționare, ca lexeme aparte, independente, cu statut lexical propriu¹⁴.

Al doilea component al verbului pronominal este baza derivativă. Baza derivativă a verbului pronominal e acea unitate semantică de la care, prin atașarea morfemului *se*, obținem unități lexicale noi. Baza derivativă a unui verb pronominal poate fi exprimată prin diferite părți de vorbire: *verbe*, *adverbe*, *substantive*, *adjective*, *pronume* sau *interjecții*. Reiese că verbele pronominale pot fi puse în relație atât cu un verb, cât și cu un nume: *a se duce* > *a duce* (verb), *a se rățoi* > *rățoi* (subst.), *a se covrigi* > *covrig* (subst.), *a se lenoși* > *lenos* (adj.), *a se contra* > *contra* (adv.), *a se tutui* > *tu* (pron.), *a se văieta* > *vai* (interj.) etc.

Unii lingviști includ în structura bazei lexicale a verbelor pronominale și elementul derivativ *se*. Altfel zis, elementul derivativ *se* participă în mod diferit la formarea verbelor pronominale absolute și a celor relative.

Cât privește verbele pronominale absolute (*a se căi*, *a se țâli*, *a se rățoi* etc.), elementul derivativ *se* este parte componentă a bazei lexicale, deoarece nu există o atare formă a bazei în paradigma formelor personale ale verbului în care ar lipsi elementul pronominal. Fără acest pronume verbul nu există (**a căi*, **a țâli*, **a rățoi* etc.). E evident faptul că, în atare situații, elementul derivativ *se* face corp comun cu verbul. Pe de altă parte, în structura verbelor pronominale relative (*a jura/a se jura*, *a împrumuta/a se împrumuta*, *a ruga/a se ruga* etc.), elementul derivativ *se* se atașează la o bază verbală omorizică, generând unități lexicale noi.

Seria cea mai bogată de baze apare la derivatele imediate, care au ca nucleu derivațional substantive, adjective și adverbe, mai rar pronume și interjecții: *a se aburi* > *abur* (subst.), *a se alătura* > *alături* (adv.), *a se fuduli* > *fudul* (adj.), *a se nimici* > *nimic* (pron.), *a se cucuriga* > *cucurigu* (interj.). Unele categorii de baze, cum ar fi pronumele, numeralele, adverbele și interjecțiile, sunt puține la număr, cele mai numeroase derivate fiind alcătuite de la baze verbale, substantivale și adjectivale.

Verbele pronominale, formate de la verbe, se prezintă ca unități lexicale autonome. Morfemul *se* ca element al structurii lor morfologice reface, în primul rând, sintaxa lor (format cu ajutorul morfemului *se*, verbul pronominal devine intransitiv, adică nu se îmbină cu obiectul direct, iar prin intermediul sintaxei, verbul pronominal exprimă o informație semantică adăugătoare).

Reiese că formantul reflexiv nu numai că determină unele schimbări în relațiile subiect-obiect ale unității verbale nou formate, dar și creează, în limbă, o noțiune nouă. Obținând un statut de lexem autonom, cu potențial semantic propriu, verbul pronominal nu are nevoie de condiții gramaticale

pentru a-și păstra sensul său lexical, el nu e condiționat gramatical, și posedă paradigma întreagă.

Verbul pronominal, căpătând alte trăsături specifice decât baza sa derivativă, devine element al sistemului lexical și se caracterizează prin aceea că are sensul său propriu (sau chiar mai multe sensuri), intră în relații de sinonimie, poate crea omonimii (în dependență de context), poate exprima diverse nuanțe stilistice.

Se știe că verbul, ca unitate a vocabularului, cumulează seme lexicale și gramaticale, unitatea cărora și prognozează definiția lui. Semantica verbului reflectă „aptitudinea lui de a asigura structurarea semantico-sintactică a propoziției¹⁵ și de aceea fiecare verb reprezintă prin sine un potențial sintagmatic. Astfel, verbul pronominal, precum și orice verb intransitiv pierde semul obiectului și nu poate intra în relație cu un complement direct. Deosebirea principală dintre verbul pronominal derivat și motivatorul lui nepronominat constă în faptul că ultimul este tranzitiv și include în sine, concomitent, semul subiectului și semul obiectului.

Însăși recunoașterea faptului că verbele pronominale sunt intransitive (dar o asemenea mențiune însoțește toate verbele pronominale) este un indiciu al schimbării sensului lor la pierderea complementului direct.

E lesne de observat că verbele pronominale cu referenți verbali se formează adăugând omorizicului lor tranzitiv morfemul *se* (conform modelului derivativ *se* + verb).

Ca structuri analitice, verbele pronominale funcționează conform regulilor de derivare, datorită cărora sensul derivatului nu este o sumă a sensurilor elementelor componente, ci un sens nou¹⁶. Elementul derivativ, ce se conține, în mod obligatoriu, în componența verbului pronominal, substituie numele obiectului implicit din semantica acestui verb. *Se* poartă, de obicei, un caracter inclusiv: prin intermediul lui, în semantica verbelor pronominale se includ și semele corespondentului tranzitiv.

Clasa verbelor pronominale se completează și prin așa-numitele verbe pronominale cu referenți nominali, numite verbe denominative sau *reflexiva tantum*, ce apar în rezultatul derivării denominative.

Verbele denominative sunt formate pe baza altor părți de vorbire (substantive, adjective, adverbe etc.), fenomen cunoscut, de altfel, și de celelalte limbi romanice¹⁷ și neromanice¹⁸. De exemplu:

a) substantive: rom. *a se avânta* (< avânt), *a se cruci* (< cruce), fr. *se bidonner* „a se burduhăni” (< bidon), *se gondoler* „a se îndoi, a se legăna” (< gondole), *se refugier* „a se refugia, a se retrage” (< refuge), *s'envoler* „a-și lua zborul, a decola” (< vol); sp. *atenerse* „a se reține” (< ateneo), *intruparsi* „a se îmbulzi” (< truppa), *amontarse* „a se îngrămădi” (< monte), it. *ricordarsi* „a-și aminti” (< ricordata).

b) adjective: rom. **a se mândri** (< mândru), **a se frăgezi** (< fraged), **a se isteți** (< isteț); fr. **se fier** „a se încrede” (< fier), **se rebeller** „a se răzvrăți, a se revolta” (< rebelle), sp. **afanarse** „a se osteni, a se strădui” (< afanaso); it. **azzitarsi** „a se calma” (< zitto), **accomodarsi** „a se adapta” (< accomodo).

c) adverbe: rom. **a se(în)contra** (< contra), **a se împotrivi** (< împotrivă); fr. **s'attarder** „a se întârzia” (< tard); sp. **tardecerse** „a se însera” (< tarde); it. **attardarsi** „a se întârzia” (< tardo).

În componența verbelor denominative, elementul **se** se desemantizează maximal (el nu mai exprimă raportul dintre obiect și subiect), devenind, ca și prefixele și sufixele cu care intră în relații, parte integrantă a noilor unități lexicale: rom. **a se dezlâna** < lână, **a se învechi** < vechi, fr. **s'infiltrer** „a se infiltra” (< filtre), **s'amouracher** „a se amorea” (< amour), sp. **desvivirse** „a se prăpădi” (< vivir) etc.

În acest sens, I. Iordan, pe bună dreptate, menționa că „de la orice substantiv sau adjectiv al cărui conținut se pretează la transformarea lui în acțiune este posibilă crearea unui verb, pentru a arăta realizarea, prin muncă, a obiectului sau a însușirii exprimate de substantivul sau de adjectivul respectiv. Căci verbele create în modul acesta sunt toate factitive: ele spun că se „face (se „înfăptuiește”) ceva”¹⁹. De exemplu: **a se savantiza** înseamnă „a se face, a deveni savant”, **a se germaniza** înseamnă „a se face, a deveni german”, **a se umaniza** înseamnă „a se face, a deveni uman”, **a se comercializa** înseamnă „a se face, a deveni comercial” etc.

Formelor pronominale li se opun, în limba română, verbele pronominale. Acestea, spre deosebire de formele pronominale, sunt unități lexicale independente ce alcătuiesc o clasă aparte a arsenalului verbal.

Gramatica Academiei consideră drept verbe pronominale verbele „constituite cu pronume reflexive în dativ sau în acuzativ, incluse în mod obișnuit în sfera reflexivului” și aparțin diatezei active, deoarece „pronumele reflexiv poate fi înlocuit printr-un pronume personal sau printr-un substantiv în același caz cu el”²⁰.

Considerând că, în aceste sintagme (verb+pronume reflexiv), „pronumele reflexiv are funcțiune de complement direct sau indirect”, autorii gramaticii citate stabilesc diferite valori ale verbelor pronominale (verbe pronominale obiective: **a se îmbrăca**; verbe pronominale reciproce: **a se iubi**; verbe pronominale eventive: **a se înnegri**)²¹. Dându-și seama de caracterul neomogen al semanticii diatezei reflexive, autorii insistă asupra a două forme de reflexiv: reflexivul dinamic și reflexivul impersonal. În același timp, alte verbe însă însoțite de pronume reflexive dezvoltă alte nuanțe de sens: reflexive-obiective (**a se sinucide**), reflexive-reciproce (**a se interpătrunde**) etc.

Analizând structurile „pronume reflexiv+verb”, D. Irimia susține că verbele pronominale sunt „verbele însoțite în permanență, din diferite

motive (lexicale, semantice, semantico-sintactice), de un pronume reflexiv, în acuzativ (mai ales) sau în dativ, forme scurte neaccentuate (și care nu trebuie confundate cu „morfemul” de diateză) sau de un pronume personal, în acuzativ sau dativ”²².

Includerea structurilor *pronume reflexiv în dativ + verb* în clasa verbelor pronominale nu se justifică, deoarece, în primul rând, sensul acestor verbe nu cadrează cu definiția diatezei reflexive („subiectul face acțiunea și tot el o suferă”), iar în al doilea rând, pronumele reflexiv în dativ, de cele mai dese ori, are în propoziție rolul de complement indirect, în timp ce verbul e la diateza activă („Își construiește o casă”; „Și-a cumpărat cărți” etc.).

În această ordine de idei, S. Stati, analizând verbele „reflexive” construite cu dativul, ajunge la concluzia că, deoarece aceste verbe nu au sens reflexiv (decât parțial reflexivele obiective *îmi zic* și reflexivele reciproce *își împărtășesc*), ele „ar putea fi grupate la un loc sub denumirea de *verbe pronominale*, așa cum se face uneori în gramaticile limbilor romanice occidentale”, ca, în cele din urmă, să recunoască că „această grupare sub o singură denumire a unor construcții cu sensuri atât de diferite nu ni se pare totuși indicată”²³.

Referindu-ne la verbele care, eventual, ar intra în relație cu un pronume reflexiv, trebuie să menționăm că, în limba română, există o clasă de verbe care nu contractează relații cu pronumele reflexiv *se*. Din această categorie, fac parte:

- 1) verbe cu valoare impersonală: *a ninge, a fulgera, a tuna* etc.;
- 2) verbe copulative și semicopulative: *a fi, a deveni, a trebui, a însemna* etc.

Alipirea morfemului *se* pe lângă un verb copulativ sau semicopulativ e un fenomen destul de rar în limba română. Apariția lui pare nefirească, deoarece majoritatea verbelor copulative și semicopulative sunt incompatibile cu prezența lui *se*: „*Ne suntem* dar pentru dar/și nu ne mai spunem nicicum” (L. Blaga).

- 3) verbe intransitive care nu sunt convertibile în reflexive sau pasive: *a abjura, a abdica, a abuza, a adera, a capitula, a merita, a tânji, a dispera* etc.

Apariția morfemului *se* pe lângă aceste verbe nu e altceva decât rezultatul unor inovații singulare: „Ei vor aplauda desigur biografia subțire/Care *s-omcerca* s-arate că n-ai fost vreun lucru mare” (M. Eminescu); „Când *mă disperasem*... iată-l pe omul meu că iese din prăvălia de specialitate a Regiei” (I. L. Caragiale).

Am putea aminti, în acest context, și de verbul *a râde* care se folosește cu și fără morfemul *se*. Însoțit de morfemul *se*, acest verb are sensul „a-și bate joc de cineva sau ceva, a face haz pe socoteala cuiva, a lua în râs”. De exemplu: „La noi *se râde* și *se râde* și fiindcă *se râde*, înțelegi ce vreau să spun” (M. Preda). Ce-i drept, acest verb, însoțit de morfemul *se*, se folosește greșit și cu sensul de „a-și exprima buna dispoziție prin râs”. Paralel cu această

formă, apare și forma verbului *a râde*: „Râzi tu, râzi, Harap-Alb, zice atunci Gerilă...” (I. Creangă).

Cât privește verbele care admit prezența lui *se*, în literatura de specialitate, ele au fost clasificate în funcție de diferite criterii (ocurența obligatorie sau facultativă a mărcii pronominale, gradul de solidaritate dintre verb și pronume ș.a.).

R. Popescu, bazându-se pe criteriul ocurenței obligatorii sau facultative a mărcii pronominale, distinge trei clase de verbe pronominale²⁴:

- 1) verbe care la nivelul structurii de suprafață sunt întotdeauna marcate pronominal: *a se căi*, *a se fiți*, *a se cuveni*, *a se ivi*, *a se îmbujora* etc.;
- 2) verbe care nu admit niciodată ocurența lui *se*: *a ninge*, *a tuna*, *a trosni*, *a măcăi*, *a durea* etc.;
- 3) verbe cu ocurența pronominală facultativă: *a jura/a se jura*, *a ruga/a se ruga* etc.

Autorii manualului „Gramatica uzuală a limbii române” delimitează, în cadrul verbelor pronominale, următoarele trei subclase²⁵:

- 1) verbe numai pronominale, care nu se utilizează fără pronume (*a se mândri*, *a se fiți*, *a se oțărî* etc.) sau, dacă se utilizează cu pronume, au cu totul alt sens (*a se uita* „a privi” / *a uita* „a nu ține minte”, *a se afla* „a se găsi” / *a afla* „a căpăta o informație” etc.);
- 2) verbe intransitive pronominale (*a se gândi*, *a se ruga*, *a se întrista*, *a se lumina* etc.);
- 3) verbe reciproce (*a se certa*, *a se bate*, *a se saluta* etc.).

Considerăm că această clasificare necesită unele precizări. Evidențierea în cadrul verbelor pronominale a unei subclase aparte - intransitive pronominale - nu e necesară, or verbele care intră în relație cu pronumele *se*, după cum am menționat deja, se detranzitivează, intransitivitatea devenind una din trăsăturile gramaticale specifice verbelor pronominale. Credem că e nereușită, de asemenea, și includerea în clasa verbelor intransitive pronominale a verbelor ce denumesc fenomene ale naturii (*a se lumina*, *a se însera* etc.), care, nu pot fi puse în relație cu un subiect și, astfel, completează clasa formelor pronominale. De asemenea, nu e clar de ce verbele reciproce sunt evidențiate într-o clasă aparte. D. Irimia însă, ținând cont atât de gradul de solidaritate dintre verb și pronume, cât și de condiția lexicală și gramaticală a pronumelui, ne propune o altă clasificare a verbelor pronominale²⁶:

1) verbe pronominale absolute (*a se abține*, *a se sfii*, *a se afla*, *a-și reveni*, *a se duce*, *a se uita* etc.). În structura acestor verbe, după cum susține autorul, prezența pronumelui reflexiv este obligatorie: pronumele „nu poate fi omis, fie pentru că aceasta este singura formă sub care se prezintă verbul în limba română literară”, fie pentru că „în absența pronumelui, verbul prezintă alt sens lexical; este, adică, un alt verb”²⁷;

2) verbe pronominale relative (*a se deștepta/a deștepta, a se îngălbeni/a îngălbeni* etc.). Autorul susține că, la aceste verbe, pronumele este un indiciu al caracterului subiectiv sau eventiv. Plus la aceasta, suprimarea pronumelui, din componența acestor verbe, nu modifică sensul lexical concret al lor, ci structura semantică (în înțelesul larg al termenului) a verbului: *a se deștepta* (vb. subiectiv)/*a deștepta* (vb. factitiv: *a face să se deștepte*) etc.;

3) verbe pronominale libere. În structura acestor verbe, pronumele este un element subordonat verbului și îndeplinește o anumită funcție sintactică.

Mai există o serie de verbe care nu pot fi clasificate cu certitudine într-un grup sau alt grup de verbe. E vorba de așa-zisele verbe (în terminologia lui D. Irimia) „rebele”: *a (se) însera, a(se) oua* etc.

După cum se poate observa, clasificarea verbelor pronominale în general (deci, nu numai a verbelor însoțite de pronume reflexive, dar și a celor însoțite de pronume personale, în acuzativ sau dativ), e divizată de prof. D. Irimia în trei clase (pronominale absolute, relative și libere). Dacă primele două clase sunt ilustrate de lingvistul ieșean prin verbe pronominale reflexive, atunci clasa a treia de verbe e ilustrată doar prin verbe însoțite de pronume personale (de tipul: *a-i conveni, a-l durea* etc.). Nu punem la îndoială justetea claselor evidențiate, dar este inexplicabil de ce, în categoria verbelor pronominale libere, nu se citează exemple cu verbe însoțite de pronume reflexiv.

Pornind de la clasificarea verbelor pronominale de D. Irimia, vom încerca, în continuare, să aplicăm această clasificare doar la verbele pronominale reflexive. Astfel, vom evidenția următoarele clase de verbe:

- a) Verbe pronominale absolute (verbe *reflexiva tantum*, verbe intrinsec pronominale). În structura acestor verbe prezența pronumelui reflexiv este obligatorie. Verbele *pronominalia tantum* nu pot realiza opoziția semantico-sintactică reflexiv/nonreflexiv (activ) și nu pot selecta un alt acuzativ în afara reflexivului. Asistăm deci la incompatibilitatea Refl._{ac.} + Ob._{dir.} care se explică prin imposibilitatea unui centru verbal de a impune de două ori același caz, exceptând situațiile de poziție repetată prin coordonare („Mă văd pe mine și pe el în oglindă“) sau de repriză („Se ucide pe sine“).

Inventarul verbelor pronominale absolute este extrem de bogat în limba română. El cuprinde atât verbe din fondul vechi și popular al limbii (*a se bosumfla, a se burzului* etc.), cât și verbe neologice (*a se erija, a se eschiva, a se preta* etc.).

Această clasă e reprezentată prin:

- 1) verbe pronominale cu valoare dinamică: *a se abține, a se bosumfla, a se căi, a se codi, a se căciuli, a se izmeni, a se fuduli, a se mira, a se rățoi, a se sclifosi, a se zbate, a se strădui, a se oțărî, a se speti, a se mândri* etc.: „Se mira

și el singur: ce dumnezeu, parcă mai nu demult era în toane bune, mulțumit de toate...” (I. Druță.); „*Te fîleşti* că înainte-ți răsturnat-ai val-vârtej/Oștile leite-n zale de-mpărați și de viteji?” (M. Eminescu).

- 2) verbe pronominale cu valoare impersonală: *a se cuveni*, *a se cădea*, *a se întâmpla*, *a se năzări* etc.: „Nu știu ce *s-a-ntâmplat*/- Surâse blând./- Mă ia o slăbiciune” (L. Lari); „Așează parul nou cum *se cuvine*...” (I. Druță). Numărul de verbe al acestei subclase este foarte redus, dar au o frecvență mare în vorbire. Uneori, cu valoare impersonală, apar și verbele *a vrea*, *a dori*, *a ști*, *a cere* ș.a. Aceste construcții deși par a fi niște exprimări pretențioase, se utilizează totuși în diferite stiluri (colocvial, artistic etc.): „Orice început *se vrea* fecund,/risipei se dedă Florarul” (L. Blaga).
- 3) verbe pronominale cu valoare subiectivă: *a se bizui*, *a se isca*, *a se ivi*, *a se odihni*, *a se referi*, *a se încrede* etc.: „Reci și palide-n senin/*Se ivesc* deasupra stele” (G. Topârceanu); „Și ajungând la hotarul celorlalți zmei, am stat de *ne-am odihnit*” (P. Ispirescu); „Bine, dragul tatei, dacă *te bizuiești* că-i pute răzbate... alege-ți un cal...” (I. Creangă). Aceste verbe sunt puțin numeroase, dar se utilizează des în vorbire.
- 4) verbe pronominale cu valoare reciprocă: *a se ciondăni*, *a se solidariza*, *a se gălcevi*, *a se asocia*, *a se înhăita* etc.: „Amintirile cutreierau parcă pe chipuri, mai vizibile la ea, care *se asociau* cu întâmplarea care se așeza între ei” (M. Preda); „Atunci un zgomot de glasuri se auzi de parcă *se gălcevea* cineva” (P. Ispirescu.). Prezența complementului reciproc în cadrul acestor construcții obligă prezența mărcii pronominale, omiterea ei, de pe lângă verb, ar fi nejustificată.
- 5) verbe pronominale cu valoare eventivă: *a se împietri*, *a se îmbujora*, *a se înflora*, *a se ticăloși*, *a se cicatriza*, *a se desprimăvăra* etc.: „N-avem oști, dară iubirea de moșie e un zid/Care *nu se-nfioează* de-a ta faimă Baiazid!” (M. Eminescu); „*S-a desprimăvărat* pădurea” (M. Eminescu).

Verbele pronominale absolute constituie un caz aparte în sistemul morfologic al limbii române. Ele tind să formeze îmbinări rigide, sudate. Între cei doi constituenți ai microstructurii se stabilește un raport similar raportului de inerență: *se* presupune radicalul verbal, iar acesta din urmă condiționează ocurența lui *se*.

b) Verbe pronominale relative: evidențierea acestui tip de verbe se justifică din mai multe motive. În cazul acestor structuri, omiterea pronumelui nu duce nici la modificarea sensului lexical concret al verbului și nici la schimbarea sensului gramatical al sintagmei. Este, în schimb, modificată structura semantică a verbului: *a se deștepta* (vb. subiectiv)/*a deștepta* (vb. factitiv: *a face să se deștepte*), *a se trezi* (vb. subiectiv)/*a trezi* (vb. factitiv, *a se îngălbeni* (vb. eventiv)/*a îngălbeni* etc.

- c) Verbe pronominale libere.

În structura unor verbe pronominale, elementul *se* poate fi reluat prin forma *pe sine* și, din acest motiv, mai evidențiem și o clasă a verbelor pronominale libere. În cadrul acestor verbe, pronumele *e* un însoțitor permanent al verbului, căruia *i* se subordonează. Spre deosebire de celelalte clase de verbe pronominale, în structura verbelor pronominale libere, pronumele îndeplinește funcție sintactică (*a se privi = a se privi pe sine*, *a se cunoaște = a se cunoaște pe sine*, *a se convinge = a se convinge pe sine* etc.). Aceste construcții nu dispun de un statut diatezual deosebit de cel al construcțiilor active și nu constituie o diateză aparte, căci între *a se convinge pe sine* și *a-l convinge pe el* există numai o deosebire ce ține de exprimarea complementului direct: *pe sine se* (pronume reflexiv, identic cu subiectul acțiunii) și *pe el îl* (pronume personal, identic cu obiectul discuției). Din acest motiv, nu putem fi de acord cu acei lingviști care susțin că structurile date constituie o diateză aparte de cea activă.

Făcând un rezumat al celor spuse, am putea conchide următoarele:

- a) verbele pronominale sunt o clasă de verbe însoțite de morfemul *se*, care nu indică un raport gramatical reflexiv, ci creează opoziții semantice între cuvinte (între verbele cu aceeași temă);
- b) verbele pronominale au o structură bimembră (morfemul *se* + baza derivativă);
- c) morfemul *se*, atașându-se verbului, se desemantizează și se gramaticalizează, formând cu verbul un tot unic;
- d) *se* este un morfem derivativ;
- e) baza derivativă a unui verb pronominal poate fi pusă în relație cu un verb, substantiv, adjectiv, pronume, adverb sau cu o interjecție.

Note

¹GLR, 1966, p. 209.

²LMLC, 1983, p. 264.

³Pentru confirmare, a se vedea Irimia, 1977, p. 154; Stati, 1954, p. 135; Constatinescu-Dobridor, 1974, p. 211.

⁴Jordan, 1956, p. 449.

⁵Jordan, 1956, p. 421.

⁶Dimitriu, 1965, p. 144.

⁷Teodorescu, 1965, p. 545.

⁸Teodorescu, 1965, p. 546.

⁹Stati, 1968, p. 183.

¹⁰Чинчлей, 1991, p. 102.

¹¹Кияк, 1987, p. 64.

¹²Irimia, 1977, p. 91.

¹³Rădulescu-Mendea, 1969, p. 539.

¹⁴DGȘL, 1997, p. 53.

¹⁵Щерба, 1974, p. 533.

¹⁶Matcovschi, p. 40-41.

¹⁷Янко-Гриницкая, 1962, p. 40.

¹⁸Popescu, 1976, p. 69.

¹⁹Iordan, 1956, p. 460.

²⁰*GLR*, 1966, p. 209.

²¹*GLR*, 1966, p. 210-211.

²²Irimia, 1977, p. 155.

²³Stati, 1954, p. 145.

²⁴Popescu, 1976, p. 119.

²⁵Guțu Romalo, 1972, p. 141.

²⁶Irimia, 1977, p. 155.

²⁷Irimia, 1977, p. 155.

Referințe bibliografice

BĂRBUȚĂ, I., CICALĂ, A. *Gramatica uzuală a limbii române*. Chișinău: Editura Litera, 2000 [=Bărbuță et alii, 2000].

CONSTANTINESCU-DOBRIDOR, Gh. *Morfologia limbii române*. București: Editura Vox, 1974 [=Constantinescu-Dobridor, 1974].

Dictionar general de științe ale limbii. București: Editura Științifică, 1997 [=DGȘL, 1997].

Dictionarul explicativ al limbii române. Ed. a II-a. București: Editura Univers enciclopedic, 1996 [=DEX, 1996].

Dimitriu, C. *Observații în legătură cu diateza reflexivă și verbele pronominale în limba română contemporană* // AȘUI. Tomul XI, Fasc. 2, 1965. P. 125-146 [=Dimitriu, 1965].

Gramatica limbii române. Vol. I. București: Editura Academiei Române, 1966 [=GLR, 1966].

GUȚU ROMALO, V. *O problemă controversată în gramatica românescă: diateza* // LL, 1972. Nr. 1. P. 12-21 [=Guțu Romalo, 1972].

IORDAN, I. *Limba română contemporană*. București: Editura Ministerului Învățământului, 1956 [=Iordan, 1956].

IRIMIA, D. *Gramatica limbii române*. Iași: Editura Polirom, 1977 [=Irimia, 1977].

Limba moldovenească literară contemporană. Morfologia. Chișinău: Editura Lumina, 1983 [=LMLC, 1983].

MATCOVSCHI, IL., IONIȚĂ, M. *Verbele pronominale denominative* // Probleme actuale de teorie și practică a lingvisticii contemporane (lecturi mighiriene către aniversarea a 70-ea de la nașterea prof. V. N. Mighirin). USB „Alec Russo”. P. 40-41 [=Matcovschi].

POPESCU, R. *Diatezele pronominale în limba română*. Timișoara, 1976 [=Popescu, 1976].

RĂDULESCU-MENDEA, M. *Caracteristicile sintagmatice ale reflexivului* // LR. Nr. 6, 1969. P. 537-544 [=Rădulescu-Mendea, 1969].

STATI, S. *Categoria sintactică a determinanților obligatorii* //LL. XVII, 1968. P. 183-190 [=Stati, 1968].

STATI, S. *Verbe reflexive construite cu dativul* //SCL. Nr. 2, 1954. P. 135-149 [=Stati, 1954].

TEODORESCU, E. *Reflexiv și pronominal* //LR, Nr. 5, 1965. P. 545-553 [=Teodorescu, 1965].

ЧИНЧЛЕЙ, Г. *Очерки по деривации в современном французском языке*. Кишинёв: Штиинца, 1991 [=Чинчлей, 1991].

КИЯК, Т. О “внутренней форме” лексических единиц //ВЯ, 1987 [=Кияк, 1987].

IRIMIA, D. *Introducere în stilistică*. Iași: Editura Polirom, 1999 [=Irimia, 1999].

ЩЕРБА, Л. В. О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании //Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука, 1974. С. 24-39 [=Щерба, 1974].

ЯНКО-ТРИНИЦКАЯ, Н. А. *Возвратные глаголы в современном русском языке*. Москва: Изд-во АН СССР, 1962 [=Янко-Триницкая, 1962].